

חוברת עזר
להוראת חומש ויקרא

פרשת בהר



החוברת הופקה במיזם משותף של מינהל החינוך הדתי
מכללה ירושלים ותלמוד תורה מורשה
ע"פ תוכנית הלימודים בתורה של בית הספר היסודי הממלכתי דתי

ירושלים עיה"ק, התשע"ה



כל הזכויות שמורות
מותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח
תלמוד תורה מורשה ירושלים
ת.ד 34055 ירושלים, 40'91

כתיבה: הרב גדי שר שלום
צוות היגוי ועריכה: הרבנים הלל פלסר, עמוס נתנאל, רפאל וסרטייל, דביר שפרן
סדר: הרב משה קפלן





תוכן העניינים

5 פתיחה
	פרק כה
7 מצוות השמיטה
12 שנת היובל
17 איסור אונאה
18 ברכת הארץ בזכות השמיטה
20 דיני גאולת נחלות
27 מצוות הלוואה ואיסור ריבית
31 עבד עברי ועבד כנעני
	פרק כו
41 איסור אלילים ואבן משכית
43 המסרים העולים מפרק כה (ותחילת פרק כו)
48 סיכום פרשת בהר





פתיחה לפרשת בהר

עד עתה עיקרון של הפרשות בספר הוקדש לדיני הקרבנות והכהנים. פרשתנו מתייחדת בהיותה עוסקת בדיני שמטיטה ויובל, מצוות השייכות להופעתו השלמה של עם ישראל ונוהגות רק כשישראל יושבים בארצם וזוכים להיות "מְמַלְכֶת פְּהָיִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). מצוות אלו, נוהגות רק בשעה שכל ישראל יושבים בארץ, וכדברי חכמינו ז"ל **במסכת ערכין** (דף לב עמוד ב): "בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן".

כשעם ישראל שב לארצו, אדמת הארץ מתברכת וכל אדם מישראל שב לאחוזת אבותיו ולקשר הטבעי אל טבע האדמה. החיבור והאהבה אל ארץ הקודש, ארץ האבות, הולכים ומתעמקים והחיים הפשוטים מלאים בגדלות של אמונה וביטחון בה', בלימוד תורה וקיום מצוותיה, ובאהבת אמת בין איש לרעהו.

במצוות השמטיטה והיובל אנו פוגשים דינים מיוחדים שמרוממים אותנו למציאות האידיאלית הראויה לעם ישראל בארצו. השביתה מעבודת הקרקע, הפקרת השדות, דיני המקח והממכר הנוהגים בבתים ובשדות, כל אלו מגלים חיים של עומק אמונה וביטחון, חיים שבהם האדם נכון להתמסר לערכי התורה מתוך אמונה בכך שכל רווחי הממון שלו מסורים ביד ה'.

מצוות אלו מביאות את האדם לאהבת ישראל עמוקה ביותר עם הפקרת שדותיו לכל דורש, שחרור העבדים, הנכונות לתמוך באח שהעני ולעזור לקרוב משפחה לפדות את שדהו וביתו. כל אלו מביאים לאהבת אחים מופלאה המאחדת קטן וגדול.

מרן הראי"ה קוק בהקדמה לספרו **שבת הארץ** עומד על ייחודה של מצוות השמטיטה, וכה דבריו:

"את אותה הפעולה שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמטיטה על האומה ככללה. צורך מיוחד הוא לאומה זו [לעם





ישראל]... כי מזמן לזמן יתגלה בתוכה המאור האלקי שלה בכל מלוא זהרו, אשר לא ישביתוהו חיי החברה של חול, עם העמל והדאגה הזעף והתחרות אשר להם... שבת שבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ, שנת שקט ושלוה באין נוגש ורודה... שנת שוויון ומרגוע, אין רבוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית, ושלום אלקי שורר על כל אשר נשמה באפו... והאדם חוזר למכעו הרענן... רוח קדושה ואצילות שפוך על פני כל...".

בלימוד פרשה זו נפגיש את הילדים עם השאיפה הגדולה להגיע לחיים השלמים:
חיים בהם ישובו בנים לגבולם, איש איש לנחלתו, חיים בהם נזכה לשליטה מלאה בכל מרחבי ארצנו ומתוך כך יתגלה עומק החיבור והאהבה לארץ, חיים בהם יתגלו עומק של אמונה וביטחון בה' ועומק של לימוד תורה וקיום מצוות מתוך אהבה ואחוה בין איש לרעהו.





פרק כה

בפרקנו שבעה נושאים עיקריים:

1. מצוות השמיטה
2. מצוות היובל
3. איסור אונאה
4. ברכת הארץ בזכות השמיטה
5. דיני גאולת נחלות
דין שדה אחוזה
בתי ערי חומה ובתי החצרים
ערי הלויים
6. איסור ריבית
7. עבד עברי ועבד כנעני

מצוות השמיטה (פסוקים א-ז)

נאמר בפסוק א: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר"
כתב רש"י:

"מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצוות נאמרו מסיני?
אלא מה שמיטה נאמרה כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו
כללותיהן ודקדוקיהן מסיני".

כלומר פסוק זה מלמדנו שלא רק עיקרי המצוות נאמרו למשה בסיני,
אלא גם פרטי ההלכות והדינים.





נשאל: מדוע כלל חשוב זה הנוגע לכל מצוות התורה נלמד דווקא ממצוות שמיטה?

נענה, שמצוות שמיטה היא מצוה כללית שכל העם מקיים, והיא מתקיימת דווקא בארץ ישראל כשעם ישראל חי חיים שלמים, לכן דווקא מצוה זו מבררת כלל חשוב זה, וכדברי רבנו צבי יהודה קוק (שיחות הרצי"ה לספר ויקרא עמ' 244):

"שמיטה היא דוגמא לכל התורה כולה, שבה יש כללים ופרטים השייכים כולם למקור אחד... אמנם יש עוד מצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות, אבל במצוות שמיטה מופיעה האחיזה היותר גדולה בארץ, בכללות האומה והמדינה".

נאמר בפסוק ב: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לָכֶם..."

בראשית דברינו נדבר עם הילדים על כך שארץ ישראל היא מתנה מאת ה', ועלינו לשמוח בה שמחה רבה ולשמור עליה ככל יכולתנו.

"וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שִׁבְתָּ לָהּ"

מצוות עשה לשבות מעבודות הארץ ועבודות האילן בשנה השביעית. כל העובר על מצוה זו מבטל עשה.

נשאל: מה כוונת המילים "שִׁבְתָּ לָהּ", הרי לכאורה השביתה היא של הקרקע ולא של ה'? נענה שתי תשובות:

א. אנו מצווים לשבות מעבודות הקרקע לא להנאתנו, אלא כדי לקיים מצוות ה', וכדברי רש"י: "שבת לה' - לשם ה'". ובהרחבה כתב הנצי"ב בהעמק דבר: "לא בשביל מוכת הקרקע לנוח פעם אחת בשבע שנים, אלא בשביל דבר ה' ורצונו".

ב. אנו מצווים לשבות מעבודות הקרקע כדי שנתפנה לעבוד את ה', וכדברי ספורנו: "שבת לה' - שתהיה כל השנה הכפלה מעבודת האדמה מוכנה לעבודתו".





נאמר בפסוקים ד-ה: "וּבְשָׁנָה הַשְּׁבִיעִית שְׁבַת שְׁבַתוֹן יְהִי לָאָרֶץ שְׁבַת לְה' שָׁדֵךְ לֹא תִזְרַע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמַר. אֵת סְפִיחַ קִצִּירְךָ לֹא תִקְצֹר וְאֵת עֲנָבֵי גִזִּירְךָ לֹא תִבְצֹר..."

מפסוקים אלו אנו למדים שהעושה מלאכה בשמיטה, לא רק ביטל מצות עשה, אלא גם עבר על לאו.

נבקש מהילדים להתבונן בפסוק ו' ונעלה את השאלה: מדוע בפסוק ו' נאמר שגידולי שנת שמיטה נועדים לאכילה, והרי למדנו בפסוקנו שאסור לקצור בשמיטה, וכיצד אם כן ניתן לאכול?

נענה, שהתורה מתכוונת לאסור קצירה של תבואה שבעליה לא הפקירה, אבל אם בעל השדה הפקיר את שדהו - מותר, וכפירוש רש"י: "לא תקצור - להיות מחזיק בו כשאר קציר [של כל השנים], אלא הפקיר יהיה לבל".

נביא גם את דברי הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה א) שהסביר שהתורה מתכוונת שאסור לקצור בשנת שמיטה כדרך הרגילה של הקוצרים, הקוצרים הרבה בבת אחת, וכך כתב: "זוה שנאמר 'את ספיח קצירך לא תקצור', שלא יקצור כדרך שקוצר כל השנה... אלא קוצר מעט וחובט ואוכל".

נסב את תשומת ליבם של הילדים לארבע המלאכות הנזכרות בפסוק: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה, ונאמר שארבע מלאכות אלו אסורות בשמיטה מן התורה, וחכמים הוסיפו ואסרו גם את שאר עבודות האדמה, כמו: חפירה, סיקול, זיבול, הברכה, הרכבה, עידור, השקיה ועוד.

אחר נוסף ונסביר ש"סְפִיחַ" הוא צמח שגדל מזרע שנפל בשעת הקציר, ונאמר שמלבד האיסור לזרוע תבואה חדשה בשנת שמיטה, חל איסור לקצור תבואה שגדלה מזרעים שנפלו בשעת הקציר.

נעסוק בטעמיה של מצוות השמיטה ונביא את הטעמים המוזכרים בספר החינוך (מצוה פד):

א. לחזק את ההכרה בכך שה' יתברך חידש את עולמו והוא אדון





הארץ, ובלשונו: "לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חידוש העולם, 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ', וביום השביעי שלא ברא דבר הכתיב מנוחה על עצמו... באה החובה עלינו להוציא כל זמננו יום ויום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית... כדי שייזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם כי יש אדון עליה".

ב. כדי לחזק את מידת הביטחון של האדם בה', ובלשונו: "שיוסיף האדם בטחון בה' יתברך, כי כל המוצא עם לבנו לתת ולהפקיר לעולם כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד [ומורגל] בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מידת הכילות [קמצנות] הרבה ולא מיעוט הביטחון".

דברים דומים כתב בעל הכתב סופר בספרו על התורה בפרשת בהר: "להורות לנו כי לה' הארץ ואל ידמה האדם כי בכוחו ועוצם ידו הגדיל בארץ, ויבטח האדם תמיד בה', ואל יאמר מה נאכל מחר, והנה מידת הביטחון היא יסוד לכל התורה, כי לא יבוא לחילול שבת ולא לאיסור ריבית, וגם על ידי זה יעסוק בתורה כי הביטחון יהיה לו למגן תמיד. וכיון שאת מידת הביטחון יש ללמוד ממצות שמיטה, לכך אמרה השם יתברך בהר סיני, כי היא יסוד לכל התורה והמצות שנאמרו מסיני".

ג. לחזק את מידת הנדיבות והוותרנות, ובלשונו: "ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מידת הוותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה [לקוות] אל הגמול".

ד. כדי להתפנות ללימוד תורה, ובלשונו: "כי לא לעולם יהיו מרודים בעבודת האדמה לצורך החומר, רק שנה אחת יהיה חופשי לנפשו, וכאשר יפרוק עול עבודה, יעסוק בתורה וחכמה".

נאמר בפסוק ו: "וְהִיְתָה שִׁבְתְּ הָאָרֶץ לְכֶם לְאֻכְלָהּ..."

מהמילה "לְאֻכְלָהּ" למדו חכמינו ז"ל בגמרא פסחים (דף נב עמוד ב) שישנה קדושה בפירות שביעית: "לאכלה" אמר רחמנא [אמרה תורה], ולא להפסד".





קדושה זו מחייבת יחס מיוחד לפירות שביעית: משתמשים בהם רק בדרך שימושם (כגון: אם רגילים לאוכלם מבושלים, אין לאוכלם חיים, וכן להיפך), אסור להפסידם ואסור לסחור בהם.

”לֶךְ וּלְעַבְדְּךָ וּלְאִמְתְּךָ וּלְשִׁכְרֶיךָ וּלְתוֹשֵׁבְךָ הַגֵּרִים עִמָּךְ”

בשנה זו מצווים בעלי השדות להפקיר את יבול שדותיהם ולאפשר לכל אדם - עבדים ושכירים, עניים ועשירים - לבוא ולקחת מהיבול. ניתן לבקש מהילדים לציין אלו תכונות טובות מגלה בעל השדה בשנה זו, ונזכיר את המידות הבאות: טוב לב, נדיבות, עין טובה, אחווה, ויתור, גבורה וביטחון.

נוכל לתאר בפני הילדים כיצד בעל השדה פותח את שערי השדה וקורא בשמחה לבני מקומו לבוא ולקחת מהפירות ברצון ובשמחה, כאדם הנותן מפירותיו לבני משפחתו.

על גבורתם של בעלי השדות בשנה שביעית אמרו חכמים **במדרש תנחומא** (ויקרא א):

”גבורי כח עושי דברו’ (תהלים קג, כ)... אלו שומרי שביעית. ולמה נקרא שמם ‘גבורי כח’? רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים, והסייגים [הגדרות] מפורצים, ורואה פירותיו נאכלים - וכובש את יצרו ואינו מדבר, ושנו רבותינו איזהו גבור? הכובש את יצרו.”

מפסוק זה אנו למדים גם על היחס המיוחד שנותנת התורה לעבדים ולשפחות. התורה נותנת להם להיכנס ולאכול מן השדה כמו לשאר בני המקום ומצווה לנהוג גם בהם כבני משפחה, זאת בניגוד גמור למקובל בתקופות שונות, בהן התייחסו הגויים לעבדיהם ביחס משפיל ואכזרי.

נאמר **בפסוק ז**: ”וּלְבִהְמֶתְךָ וּלְחִיָּה אֲשֶׁר פָּאֲרָצְךָ תִּהְיֶה כָּל תְּבוּאָתָה לְאָכַל”

תחילה נפרש את הפסוק כפשוטו, שאין צורך למנוע מן הבהמות





לאכול מפירות השביעית שבשדה, כי הפירות מופקדים לכל, גם לבהמות.

לאחר מכן נביא את דברי רש"י (על פי התורת כהנים): "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית. כלה לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית".

חכמינו ז"ל למדו מפסוק זה שישנה מצוה להפקיר או להשמיד את פירות השביעית שבבית, בזמן שכלו מן השדה.

כלומר מותר לאכול מפירות שביעית כל זמן שהם מצויים גם בשדה, אבל בזמן שכלה מין מסוים מן השדה - חייבים לבער מה שנמצא מאותו המין בבית.

מצוה זו נקראת "ביעור פירות שביעית".

הראשונים (רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ז הלכה א ורמב"ן ויקרא כה, ז) נחלקו במהות הביעור, אם יש לבער ולכלות את הפירות ממש או שמספיק להפקירם. למעשה נוהגים להפקיר את הפירות ולאחר מכן מותרים הפירות באכילה, לכל מי שרוצה לזכות מן ההפקר.

שנת היובל (פסוקים ח-יג)

אחר שבע שנות שמיטה מגיעה שנת החמישים, היא שנת היובל. שנת היובל מקודשת מכל השנים והיא כוללת בתוכה מצוות שונות:

א. מצוות שחרור עבדים עבריים (בין עבד שנרצע ובין עבד שעדיין לא מלאו שש שנים לעבודתו).

ב. מצוות השבת השדות שנמכרו במשך שבעת מחזורי השמיטה לבעליהם הראשונים.

ג. מצוות תקיעת שופר ביום הכיפורים שבשנת היובל.

ד. מצוות קידוש שנת היובל.

בנוסף, בשנת היובל חלים איסורי עבודת קרקע כבכל שנת שמיטה, ונוהגים בה דיני קדושת שביעית וביעור.





נאמר בפסוק ח: "וְסִפְרָתָ לְךָ שִׁבְעַת שָׁנִים..."

כתב הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק י הלכה א): "מצוות עשה לספור שנים שבע שבע, ולקדש שנת החמשים". דיני סנהדרין הגדולה שבירושלים מצווים לספור ארבעים ותשע שנים עד היובל, כדרך שסופרים ספירת העומר, ומונים במקום ימים ושבעות - שנים ומחזורים (לדוגמא, בשנה הכ"ז יאמרו: השנה כ"ז שנים שהן שלושה שבועות [כלומר שמיטות] ושש שנים ליובל). בטעם מצוה זו כתב בעל ספר החינוך (מצוה של):

"עם מצוה זו של הספירה... ירחיקו עצמם שלא יגולו קרקע חברים ולא יחמדוה בלבם, בדעתם כי הכל שב לאשר חפץ הא-ל שתהיה לו".

מדבריו עולה שהספירה היתה נעשית בפרסום גדול ומשאירה רושם על כל השומעים. נסביר שכשם שספירת העומר יוצרת צפייה בלב הסופרים לקראת חג מתן תורה, כך הספירה לקראת היובל יוצרת צפייה בלב העם לקראת שנה גדולה זו.

נאמר בפסוק ט: "וְהֶעֱבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בְּיּוֹם הַכִּפּוּרִים..."

העברת שופר פירושה תקיעה בשופר. בשנה רגילה אסורה תקיעת שופר ביום הכיפורים, אבל ביום כיפור של שנת היובל ישנו ציווי מיוחד לתקוע בשופר.

סדר התקיעות בשנת היובל הוא בדיוק כמו סדרן בראש השנה. תחילה בית דין תוקעים ואחר כך כל יחיד ויחיד תוקע, וכדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פרק י הלכה יא):

"שופר של יובל ושל ראש השנה אחד הוא לכל דבר... וכל יחיד ויחיד חייב לתקוע כל זמן שבית דין יושבין ושלא בפני בית דין".





נשאל: מה טעמה של מצוות תקיעת השופר ביובל?

נמנה מספר טעמים שהביאו המפרשים:

א. תקיעת השופר מביעה שמחה, כדברי הספורנו: "לשמחת חירות העבדים, והשבת השדות לבעליהם".

ב. להודיע על קדושת שנת היובל, כדברי הרלב"ג: "כדי שניתן אל לבנו מה שהעיר עליו קידוש שנת החמישים וקידוש העשירי מהימים" (יום הכיפורים).

ג. לעורר את הלב לתשובה, בדומה לתקיעת השופר של ראש השנה, כדברי האלשיך: "ושמא תאמר כי מה תעשה להחריד יצרך להכניעו לעבוד את ה', הלא הוא כי 'והעברת' בלבך וברעיוןך, 'שופר תרועה' - כאילו קול קורא להרים ולהכניע את יצרך... בימים אשר הוא יתברך קרוב לקבל תשובה שהוא 'בחודש השביעי' שהוא בחודש תשרי עת רצון 'בעשור לחודש'".

נאמר בפסוק י: "וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִישִׁים..."

נשאל: כיצד מקדשים את שנת היובל?

נביא שלוש תשובות שהשיבו המפרשים:

א. קידוש השנה נעשה על ידי הכרזה מיוחדת של בית הדין, כדברי רש"י: "בכניסתה מקדשין אותה בבית דין, ואומרים: 'מקודשת השנה'".

ב. קידוש השנה נעשה על ידי עצם המנוחה מעבודת הארץ ושחרור העבדים, כדברי האבן עזרא: "בעבודת הארץ וכל יושביה".

ג. קידוש השנה נעשה על ידי התמסרות לעבודת ה' וחיזוק הקשר בין אדם לחברו, כדברי האלשיך: "שתהיה קדוש לה', בלתי עוסק רק בתורה ומצוות ומעשים טובים... וגם במה שביניכם לבריות תעשו שלום ותמחלו איש את רעהו כל תהיה ביניכם קנאה ושנאה ותחרות".

"וְקִדְּרִיתֶם דְּרוֹר בְּאַרְץ לְכָל יִשְׂבֵיהָ..."

"דרור" הוא חופש וחרות. כוונת הפסוק היא שבשנת היובל מוציאים

כל האדונים את עבדיהם העבריים לחרות.

מהמילים "לְכָל יִשְׂבֵיהָ" למדו חכמים שמצוות היובל נוהגת מן התורה רק בזמן שכל (או לפחות רוב) ישראל יושבים בארץ ישראל, לפיכך





משהחלה גלות השבטים (עם גלות שבטי ראובן וגד וחצי שבט מנשה, שישבו בעבר הירדן) בטלו היובלות.

כשחזרו ישראל מגלות בבל, לא שבו כל השבטים, לכן לא נהגו דיני שנת היובל [מכאן למדו חכמינו שגם שנת שמייטה נוהגת מן התורה רק כשכל יושביה עליה, מציאות אליה אנו מתקרבים ב"ה בימינו, עת מתקבצים הגלויות למדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו].

נדבר עם הילדים על הצפייה להמשך חזרת יהודי התפוצות לארצנו, ועל התודה הגדולה שאנו חבים לריבונו של עולם על הזכות לחיות בדור שבו שבים עוד ועוד בנים לגבולם.

"יִזְבֵּל הוּא תְהִיָּה לְכֶם..."

השם 'יִזְבֵּל' שניתן לשנת החמישים מציין אותה כנבדלת משאר השנים. 'יִזְבֵּל' הוא איל, כדברי האבן עזרא: "וחכמינו ז"ל אמרו שפירוש יובל - כבש... ונקראה השנה בשם השופר". ורומז שם זה לתקיעת השופר הנוהגת ביום הכיפורים של שנת החמישים, כדברי רש"י.

על המילים "תְהִיָּה לְכֶם" כותב הספורנו: "שתהיו גם אתם בשמחה ובמנוחה כמוהם [כמו העבדים המשוחררים], לאשר הפיץ הא-ל שתהיה לו". כלומר השמחה והמנוחה של שנת היובל הן נחלת העם כולו ולא רק נחלת העבדים המשתחררים.

"וְשָׁבְתֶם אִישׁ אֶל אָחִיו..."

בשנה זו בעלי השדות שבים אל קרקעותיהם המכורות. נתאר את ההתרגשות הגדולה של העם כולו בשעה ששבו איש איש לשדהו ולביתו, הלוא במשך השנים רבים הם האנשים שנאלצים למכור את בתיהם או את שדותיהם בכדי להתפרנס, והנה בהגיע שנת החמישים, סוף סוף שבים איש איש למקומו. גם מי שלא מכר את שדהו מתמלא בשמחה בשנת היובל, שכן סוף





סוף שכניו הקבועים חוזרים למקומם. מלבד זאת כולם שמחים בשמחת חבריהם השבים למקומם.

"וְאִישׁ אֶל מְשַׁפְּחָתוֹ תָּשָׁבוּ"

כל עבד עברי שב אל משפחתו, בין עבד שנרצע וכפי שלמדנו פרשת משפטים בחומש שמות, ובין עבד שעדיין לא מלאו שש שנים לעבודתו. שיבת העבדים לחיק משפחותיהם מביאה שמחה רבה לעם כולו, כולם שמחים בשמחת אחיהם ומרבים אהבה ואחוה.

נאמר **בפסוק יב: "כִּי יוֹבֵל הוּא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן הַשָּׁדָה תֹּאכְלוּ אֶת תְּבוּאָתָהּ..."**

בשנה זו, כבכל שנת שמיטה, מצווים בעלי השדות להימנע מקצירה ובצירה בעת הקציר והבציר ומאיסוף אל הבית ואל האוצרות כבשאר שנים. בשנה זו עליהם לצאת לשדה ללקוט עם העניים והאביונים, וכדברי הרמב"ן:

"מִן הַשָּׂדֶה תִּבְיֹאוּ הַתְּבוּאָה וְתֹאכְלוּ, שֶׁתִּצְאוּ הַשָּׂדֶה לְלַקֹּט וּלְאֹכֹל עִם הָעֲנִיִּים וְהָאֲבִיוֹנִים הַחַיָּה וְהַבְּהֵמָה, לֹא שִׁיחִיה לָכֶם עֵת קִצִּיר וּבְצִיר וְתֹאסְפוּ לָכֶם אֶל הַבַּיִת וְאֶל הָאוּצְרוֹת כַּתְּבוּאָה שֶׁאֵר הַשָּׂנִים".

שנת היובל היא השנה הגדולה שבשנים, שנת חירות לכל העם, שנה בה כל אחד שב אל אדמתו, באהבה ואחוה בין כולם, בלא הבדלי מעמדות, שנת קודש לעבודת ה' ושקידה בתורה, לחיזוק הקשר במשפחה ובין איש לרעהו, חיזוק האמונה והביטחון בה, זמן שמחים ומצפים לו שנים. שנה זו היא "הפרי" של כל עבודת השנים והשמיטות, כשרוח של קדושה אהבה ואחוה, חירות ואמונה נסוכה באומה כולה. נעורר אצלנו ואצל הילדים את ההשתוקקות לקיום מצוות היובל כהלכתה, בארצנו, עת יתקבצו בקרוב בימינו רוב היהודים מארצות הגולה וישבו לביתם בארץ ישראל.



**איסור אונאה (פסוקים יד-טז)**

נאמר בפסוקים יד-טז: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך... לפי רב השנים תרבה מקנתו..."

בפסוקים אלה מצווה התורה על איסור אונאת ממון. להבנת העניין נקדים ונסביר שכשישראל יושבים על אדמתם ומחויבים במצוות היובל, משתנה החשבון המתנהל בין מוכר לקונה בנוגע למכירת שדות וקנייתן.

בימינו, כשאדם מוכר שדה, הוא מוכר אותה לעולם, והיא נשארת ביד הקונה, אולם כשישראל יושבים על אדמתם ונוהגות מצוות היובל, אי אפשר למכור שדה לעולם אלא כל מכירה היא רק עד שנת היובל. לפיכך עלות השדה משתנה: בימינו מוכרים שדה בכסף רב, לפי העלות שלה, ואילו בזמן שיובל נוהג מחשבים את עלות השדה לפי מספר התבואות שתביא לקונה עד שתגיע שנת היובל והשדה תחזור לבעליה. דהיינו, אם המכירה נעשית בשנה העשרים ליובל, הרי שהיא נמכרת לתקופה של שלושים שנה, ואם בכל שנה השדה עושה מחזור אחד של תבואה, המחיר יהיה לפי עלות של שלושים מחזורי תבואה (סכום הנמוך בהרבה מעלות השדה עצמה).

בפסוקים אלו מלמדת התורה שאם המוכר מרמה את חברו ומוכר את השדה בעלות גבוהה יותר ממה שהיא שווה, הוא עובר על איסור אונאה.

בנוסף, מן המילה "עמיתך" אנו לומדים שישנה זכות קדימה לישראל המבקש למכור או לקנות, על פני גוי, וכדברי רש"י שכתב: "כשאתה מוכר מכור לישראל חברך... אם באת לקנות קנה מישראל חברך".

נאמר בפסוק יז: "ולא תונו איש את עמיתו..."

נבקש מהילדים לקרוא שוב את פסוק י"ד, ונשאל: מדוע התורה חוזרת על איסור אונאה?





נענה, שבפסוק י"ד התורה מזהירה על אונאת ממון ואילו כאן האזהרה היא על אונאת דברים, וכדברי רש"י שכתב:

"כאן הזהיר על אונאת דברים, שלא יקניט איש את חברו, ולא ישיאנו [יציע לו] עצה שאינה הוגנת לו... ואם תאמר: מי יודע אם התכוונתי לרעה? לכך נאמר: 'זיראת מאלקיך', היודע מחשבות - הוא יודע".

רש"י מביא כאן שתי דוגמאות לאונאת דברים:

א. המקניט את חברו.

ב. המשיא לחברו עצה שאינה הוגנת לו.

לאור דברים אלו נאמר שאיסור אונאה מלמד אותנו: א. להיזהר במידת היושר. ב. לאהוב כל אחד מישראל ומתוך כך לא להפסיד זה את זה. ג. להבין את הזולת מתוך רגישות, אהבה וכבוד.

נשנן עם הילדים פסוקים אלו ונדגיש את הזהירות והישרות הנדרשת מכל אחד, ואת הרגישות האהבה והכבוד הנדרשת בין אחים, והלא "אנשים אחים אנחנו", ואף את הזהירות הרבה הנדרשת ביוצא מפינו.

ברכת הארץ בזכות השמיטה (פסוקים יח-כב)

נאמר בפסוק יח: "וְעִשְׂתֶּם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשְׂתֶּם אֹתָם וְיִשְׁבַּתְּם עַל הָאָרֶץ לְבִטָּח"

התורה מזרזת את ישראל שישמרו את מצוות השמיטה והיובל ומבטיחה שבזכות שמירת שמיטה ויובל ישבו בארץ בבטחה ובשלוה, וכדברי רש"י:

"וישבתם על הארץ לבטח - שבעוון שמיטה ישראל נולים, שנאמר: 'אז תרצה הארץ את שבתותיה...' ושבעים שנה של גלות כנגד שבעים שמימות שכתלו היו".





נאמר בפסוק יט: "וַנְתַּנֶּה הָאָרֶץ פְּרִיָּהּ וְאָכַלְתֶּם לְשִׁבְעַת יָמֵי וַיִּשְׁבַּתֶּם לְבַטַּח עָלֶיהָ"

כאן מוסיפה התורה ומדגישה שמעבר לכך שנשב בארץ ולא נגלה ממנה, נזכה לברכה מיוחדת מיבול הארץ, לא נדאג בשנת בצורת (רש"י), תהיה ברכה מיוחדת במזון ["אוכל קמעא ומתברך במעיו" (אבן עזרא)], ואף לא נצטרך ללכת לארצות הגויים לקנות מתבואתם בזכות השפע שיהיה בארצנו (אבן עזרא).

נאמר בפסוק כ: "וְכִי תֹאמְרוּ מָה נֹאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נִקְטַף אֶת תְּבוּאֵתֵינוּ"

לכאורה הכוונה שבני ישראל ישאלו בשנה השישית מה יאכלו בשנה השביעית, אבל אי אפשר לפרש כך, שהרי מנהג העולם לאכול כל שנה את התבואה שגדלה אשתקד, ואם כן יאכלו בשביעית מה שגדל בשישית. על כן הסביר הרמב"ן שהכוונה: וכי תאמרו בשביעית מה נאכל בשמינית, ואלו דבריו:

"כמו מסורס - וכי תאמרו בשנה השביעית מה נאכל? כי הראנה להם בעבור השמינית, כי כיון שתחילת שנות השמיטה והיובל מתשרי, מפירות השישית יאכלו בשביעית כמנהג כל השנים, עד אחרי הקציר שהוא בחג השבועות".

נאמר בפסוק כא: "וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשַׂת אֶת הַתְּבוּאָה לְשִׁלֵּשׁ הַשָּׁנִים"

כלומר ה' יתן ברכה מיוחדת ביבול כך שהיבול יספיק למאכל שלוש שנים, וכדברי רש"י: "לקצת השישית, מניסן ועד ראש השנה, ולשביעית ולשמינית, שזרעו בשמינית במרחשוון ויקצרו בניסן".

נס מיוחד זה שונה הוא מכל הניסים האחרים, שכן דרכם של ניסים היא שה' בוחר לעשותם בזמן שיחפוץ מבלי שנוכל לדעת דבר אודותם קודם שיתרחשו, אולם נס זה יש לו זמן קבוע, בכל שנת שמיטה, וכדברי





בעל עקידת יצחק: "והוא נסיון נפלא על דרך - 'הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחננוני נא בזאת'... וכל שכן שיהיה הנם נפלא מאד כשיצורף אליו שנת היובל".
בשנת היובל הנס הוא גדול יותר שכן הברכה היא לארבע שנים.

נשנן פסוקים אלו עם הילדים, ונשמח ונודה לה' על אהבתו לישראל והשגחתו המיוחדת על יראיו ושומרי מצוותיו.

דיני גאולת נחלות (פסוקים כג-לד)

בזמן שהיובל נוהג התורה נתנה אפשרות למוכר נחלתו או ביתו לקנותם [לגאולם] בחזרה מהקונה.

נאמר בפסוק כג: "וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְעִמָּתָת כִּי לִי הָאָרֶץ..."

התורה מזהירה שלא נמכור את שדותינו ואחוזותינו באופן שלא יוכלו לשוב לעולם לבעליהם, כי ה' יתברך הוא אדון הארץ, ואנו רק דיירים זמניים בארץ.

בפסוקים הבאים נידונים ארבעה סוגי נכסים:

- א. **שדה אחוזה** - שדה שירש אדם מאבותיו שירשוהו בעת חלוקת הארץ בימי יהושע בן נון.
- ב. **בתי ערי חומה** - בית הנמצא בעיר המוקפת חומה.
- ג. **בתי חצרים** - בית הנמצא בעיר שאינה מוקפת חומה.
- ד. **ערי הלויים** - מ"ח ערים השייכות ללויים.

שדה אחוזה (פסוקים כה-כח)

נאמר בפסוק כה: "כִּי יִמּוֹךְ אֲחִידָךְ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ..."

"יִמּוֹךְ" - ייעשה עני. כלומר פסוק זה מדבר על אדם שנאלץ למכור את שדהו מחמת עוניו, וכפי שכתב רש"י: "מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו, אלא מחמת דוחק עוני".





נבקש מהילדים לתאר כיצד מרגיש אדם שנאלץ למכור את שדהו, ונציין מספר נקודות:

א. המצוקה הקשה של העוני.

ב. הצער שנובע מהפסד הרווח שיכול היה להרוויח אילו היה השדה נשאר ברשותו.

ג. פרידת העני מאדמת אבותיו.

נסב את תשומת ליבם של הילדים למילה "אָחִיד" ונבקש מהם להסביר מדוע השתמשה התורה בלשון זו.

נשמע את דבריהם ואחר נסביר, שהתורה רצתה להדגיש כאן שכל ישראל אחים וצריכים לאהוב זה את זה ולהצטער כל אחד בצערו של האחר.

"וַיָּבֹא גֵאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגֵאֲלָה אֶת מִמְכַר אָחִיו"

לאחר שעברו שתי שנים מיום המכירה אפשר לגאול את השדה מידי הקונה ולהשיבו למוכר. גם כאן שבה התורה ומדגישה את המילה "אָחִיו". קרוב משפחתו של העני שמכר את שדהו נחלץ לעזרתו ומחזיר לקונה את המחיר ששילם (וינכה ממנו את יבול השנים שהיה השדה ברשותו), וכך יגאל את השדה מרשות הקונה ויחזירו לבן משפחתו שהוא בעל השדה האמיתי.

כתב רש"י: "ואין הלוקח יכול לעכב".

העני נאלץ למכור את שדהו, אבל אם יש לו קרוב משפחה שיכול לבוא לעזרתו ולסייע לו להשיב את השדה, אסור לקונה לעכב. מובן שהמצב האידיאלי הוא, שהקונה אינו מתנגד לגאולת השדה והשבתו לעני, אלא אדרבה מבין את מצוקתו ושמח להשיב את השדה לבעליו האמיתיים.

נאמר בפסוק כו: "וַאִישׁ כִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֵאֲלָה וְהִשְׁגִּיחַ יָדוֹ וּמִצָּא פְדֵי גֵאֲלָתוֹ"

פסוק זה עוסק במקרה שאין לעני קרוב עשיר שיכול לסייע לו בגאולת השדה, אבל שפר גורלו ולאחר מספר שנים הצליח לגייס כסף המספיק לגאולת השדה.





נאמר בפסוק כז: "וְחָשַׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהָשִׁיב אֶת הָעֶדְף לְאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לוֹ..."

כלומר בעל השדה והקונה עושים חשבון כמה שנים היה השדה בידי הקונה, מנכים את התשלום על השנים בהן נהנה הקונה מיבול השדה, ובעל השדה האמיתי שב לשדהו.

"וְשָׁב לְאֶחָתוֹ"

נתאר את השמחה של בעל השדה בשובו אל אחוזת אבותיו ואל נחלת ה', לצד חזרתו לעבודת האדמה ולפרנסת משפחתו.

נאמר בפסוק כח: "וְאִם לֹא מִצָּאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ... וְיָצָא בִּיבֹל וְשָׁב לְאֶחָתוֹ"

אם לבעל השדה אין קרוב משפחה שמסייע בידו להשיב את השדה, ולא נמצא בידו כסף להחזיר את השדה לרשותו לפני היובל, השדה נשארת אצל הקונה עד היובל ואז שבה למוכר. כמובן, ככל שעוברות השנים כך השמחה בחזרה אל השדה גדולה יותר. נשוב ונסביר שהקונה אינו מפסיד כסף בהחזרת השדה לבעליה בשנת היובל היות וכשקנה את השדה חושב מחירה לפי מספר שני התבואה שהיו עד ליובל.

בלימוד פסוקים אלה נדבר עם הילדים על ייחודם של החיים בארץ ישראל, ונציין שלוש נקודות מרכזיות העולות מפרשיה זו:

- א. כל המשא ומתן על קניית ומכירת קרקעות בארץ ישראל מתנהל על פי האמונה שהארץ של ה'.
- ב. ארץ ישראל היא נחלת אבותינו ואנו מחוברים אליה בחיבור אמיץ.
- ג. אנו נדרשים לגלות אהבה ואחוה ולעזור איש לאחיו.





בתי ערי חומה ובתי חצרים (פסוקים כט-לא)

נאמר בפסוקים כט-ל: "וְאִישׁ בֵּי יְמִכְרֵ בַּיִת מוֹשֵׁב עִיר חוֹמָה וְהִיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד תֵּם שְׁנַת מִמְּכָרוֹ... וְאִם לֹא יִגְאָל עַד מְלֹאת לוֹ שְׁנָה תִּמְיָמָה וְקָם הַבַּיִת... לְצַמִּיתָת לְקִנְיָה אֹתוֹ לְדַרְתּוֹ לֹא יֵצֵא בִּיבֹל"

דין מכירת בית בעיר מוקפת חומה שונה ממכירת שדה אחוזה בשני דברים:

- א. שדה אחוזה ניתן לגאולה רק לאחר שנתיים, ואילו בתים נגאלים כבר בשנה הראשונה.
- ב. שדה אחוזה יכול להיפדות בכל שנה, ואם לא נפדה - שב לבעליו ביובל, ואילו בתים המצויים בעיר מוקפת חומה - יכולים להיפדות רק עד תום שנה מיום המכירה. ואם לא נפדו, אינם יוצאים ביובל.

נאמר בפסוק לא: "וּבְתֵי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל שְׂדֵה הָאָרֶץ יִחְשָׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ וּבִיבֹל יֵצֵא"

בתי חצרים הם בתי מגורים שנמצאים בעירות וישובים שאינם מוקפים חומה, ודינם כשדה אחוזה, כלומר ניתן לגאול אותם בכל שנה, ואם לא גאלם - חוזרים לבעליהם ביובל.

בדין אחד שונים בתים אלה מדין שדה אחוזה, והוא, שניתן לגאול אותם מיד, ולא צריך להמתין תקופה של שנתיים (רש"י).

נשאל: מדוע יש הבדל בין דיני בתי ערי חומה לבתי חצרים? נענה, שדין בתי חצרים דומה לדין שדה אחוזה, מפני שבדומה לשדה המהווה מקור מחיה ופרנסה עבור בעליו, גם בתי החצרים הסמוכים לשדה ומאפשרים לבעל השדה לעבוד בקלות בשדהו נחשב מקור מחיה ופרנסה לבעליו, וכדברי הרמב"ן:

"ובעבור כי האדם לשדה נעבד [עבד לשדה], וממנו יצא לחם למחייתו, רצה שיצא השדה ביובל... ובתי החצרים עשויים לשמורת





השדות ולהיותם מושב לעובדי האדמה, ועל כן דינם כשדה הארץ".

בשונה מבתי חצרים, בית שנמצא בעיר מוקפת חומה אינו נחשב כמקור מחייתו של האדם, ולכן אינו חוזר ביובל. עם זאת, בתוך שנה למכירה נתנה התורה אפשרות לגואלו, מפני שבמשך שנה זו האדם עוד חש קשר אמיץ לביתו, וכדברי הרמב"ן בראש הדיבור:

"בעבור שממכר ביתו של אדם קשה בעיניו מאד ויבוש ממנו בעת שימכרנו רצתה התורה שינאלנו בתוך השנה הראשונה... אבל הבית לאחר הייאוש ששינה דירתו ועמד שנה בבית אחר לא יזיק לו, כי לא תמעט מחייתו אם יחלט [שלא יפסיד פרנסה כמו בשדה אם ישאר ביד הקונה]".

בדומה לזה כתב האברבנאל:

"ובתי החצרות והם כפרים שיש בהם בתים רבים כחצר אחת בשדה, ויושביה עובדי אדמה שמה לצורך עבודתם, כי ירחק להם הדרך להיאסף העירה, על שדה הארץ יחשב, רוצה לומר עם שדה הארץ יחשבו הבתים ההמה, שיהיה דינם כדין השדה עצמו".

הסבר נוסף מביא בעל משך חכמה. לדבריו, חומת הבתים נועדה להגן על בני העיר, והגנה זו מועילה כשכל תושבי העיר מלוכדים, מכירים זה את זה ועוזרים זה לזה, אבל אם תהיה אפשרות למכור את הבתים למשך שנים רבות, יתחלפו הדיירים ואיש לא יכיר את שכנו, וכה דבריו:

"ויתכן מעם קצת, דערי המבצר הם הערים המגוינים מפני האויב ומתחזקים אם באים במצור... ולפי זה אם היה הדין דבית בעיר מבצר חוזרת ביובל כמשך חמישים שנה, הלא יתכן כי ימכר בתים הרבה, ובשנת היובל ישובו איש לאחוזתו ויהיו כל אנשי הערים חדשים ונרים ואינם יודעים ומכירים מוצאי ומבואי העיר ואין להם הקשר והאיגוד כי אינם מכירים זה את זה, ולא יוכלו להתחזק, לכן נתנה התורה זמן שנה, ואם לא ינאל יחלט [ישאר ביד הקונה לעולם]".





מהסברים אלו אנו למדים על גודל דאגתה של התורה לפרנסתו ולמחייטו של כל יהודי, וכן לבטחונם של תושבי העיר בהיותם מאוגדים, מחוברים ומחוזקים יחדיו.

ערי הלויים (פסוקים לב-לד)

נאמר בפסוק לב: "וערי הלויים בתי ערי אֶחְזָתֶם..."

שבט לוי לא קיבל חלק ונחלה בארץ ישראל, כמו שנאמר: "ויבתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה" (במדבר יח, כג), אך עם ישראל נצטווה לתת ללויים ערים לשבת בהן, כמו שנאמר: "צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אֶחְזָתֶם ערים לשבת ומגרש לערים סביבתיהם נתנו ללויים" (במדבר לה, ב). סך הכל ניתנו ללויים ארבעים ושמונה ערים, שנאמר: "ואת הערים אשר נתנו ללויים את שש ערי המקלט... ועליהם נתנו ארבעים ושתים עיר" (במדבר לה, ו).

מסביב לערים ניתנו ללויים מגרשים. רוחב המגרשים היה אלפיים אמה. ערי הלויים שימשו כמרכזי תורה והוראה בישראל, ונתקיימה בהם ברכתו של משה: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים לג, י).

"גאולת עולם תהיה ללויים"

בשונה מאחרים הלויים יכולים לגאול את בתיהם, ואת שדותיהם המכורים כבר בשנה הראשונה.

נאמר בפסוק לג: "ואשר יגאל מן הלויים ויצא ממִּכַּר בית ועיר אֶחְזָתוּ בִּיבֹל..."

מי שקנה בית מן הלוי אפילו בעיר מוקפת חומה, יחזור הבית ללוי בשנת היובל, שלא כמו בית רגיל בבתי ערי חומה שאינו חוזר לבעליו ביובל.





”כִּי בְּתֵי עָרֵי הַלְוִיִּם הוּא אֲחֻזַּתָם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל”

טעם הדין הוא שאם הבית יישאר ביד הקונה, הלוויים יפסידו את בתיהם ולא יהיה להם מקום אחר לגור, שכן הבתים שבערי הלוויים הם אחוזתם היחידה של הלוויים ואין להם אחוזה אחרת, בשונה מישראל, שאם לא יחזור אליו הבית שמכר עדיין תהיה לו שדה אחוזה.

נציין שהסיבה לכך שהלוויים לא קיבלו אחוזה בתוך בני ישראל היא היותם מוקדשים לעבודת ה' במקדש ולא לעבודת האדמה, כפי שנאמר **בספר דברים** (וח, א-ב): ”לֹא יִהְיֶה לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל שֵׁבֶט לְוֵי חֶלֶק וְנִחְלָה עִם יִשְׂרָאֵל אֲשֵׁי ה' וְנִחְלָתוּ יַאֲכִלוּ. וְנִחְלָה לֹא יִהְיֶה לוֹ בְּקָרֵב אֲחִיו ה' הוּא נִחְלָתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ”.

לוויים היו שני תפקידים עיקריים בבית המקדש:

שוערים – שמירה בשערי המקדש והגפת השערים בסוף היום.

משוררים – שירה בפה, בליווי כלי נגינה.

בזמן שהיו בבתיהם ולא נדרשו לעבודות המקדש, היו הלוויים לומדים תורה ומלמדים אותה לישראל.

נאמר **בפסוק לד**: ”וּשְׂדֵה מְגֵרֵשׁ עָרִיהֶם לֹא יִמְכֹּר כִּי אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם”

נשאל: כיצד נאמר כאן שאין למכור את שדות הלוויים, הרי בפסוקים הקודמים נאמר שאפשר לקנות בתים מן הלוויים?

נענה, שכוונת התורה לומר שאסור ללוויים למכור את שדותיהם מכירה עולמית, אולם מותר להם למכור עד היובל, וכדברי **האברבנאל**. שתי תשובות נוספות הן:

א. אין כוונת הכתוב ששדה הלוויים לא ימכר כלל, אלא זהו דין מיוחד לגבי הקדש, שישראל המקדיש שדהו, אם לא גאלה מיד ההקדש עד שכבר מכר אותה גזבר ההקדש לאחר, הרי ששדה זו אינה נגאלת עוד, ואף ביובל כשהיא יוצאת מיד הקונה, אינה חוזרת לבעליה הישראל אלא לכהנים. כאן בא הכתוב לומר שבכגון זה דינו של הלוי שונה ואם מכר שדהו ולא גאלה עד היובל, הריהי חוזרת אליו ולא לכהנים, כמבואר **ברש"י**.





ב. אמנם מותר ללוי למכור ולגאול את שדותיו, אך אסור לו לעשות בהם שינוי ולבנות בהם בתים וכן אסור לו להשתמש בשטח העיר כמקום לגידול יבולו, כמבואר במלבי"ם.

בלימוד פסוקים אלו נשמיע לילדים את חשיבות ערי הלויים כמוקד של תורה והשפעה על בני ישראל בכל חלקי הארץ.

מצוות הלוואה ואיסור ריבית (פסוקים לה-לח)

נאמר בפסוק לה: "וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך..."

התורה משתמשת כאן במילה "אָחִיךָ" כדי להזכיר מהו היחס הראוי כלפי אדם מישראל: יש לנהוג עמו בטוב לב ומתוך חמלה כאילו הוא אחינו, וכפי שכתב האלשיך (בפסוק כה): "אך כי ימוך אחיך ויתרושש או תחרץ [תחלץ] לחברו ולקרבו ולאח יחשב לך".

בפרשת קדשים (ויקרא יט, טז) הזהירה התורה שלא נעזוב את רענו למות, שנאמר: "לא תעמוד על דם רעך", וכאן נוספה מצוה חיובית, להחיותו שלא ימות, וכדברי הרמב"ן: "ומעם 'וחי אחיך עמך' - שיחיה עמך, והיא מצות עשה להחיותו, שממנה נצטוונו על פיקוח נפש במצות עשה".

"והחזקת בו..."

כתב הבכור שור: "על ידי מתנה או על ידי הלוואה אבל לא בריבית". והאברבנאל כתב: "כיון שהוא עמך אל תעזבהו, אבל [אלא] יחיה עמך ובעזרתך יחיה ולא ימות, ויהיה זה שתלוה לו משלך ותעשה לו צדקה בממונד".

לאור דבריהם נאמר שניתן להחזיק באח שנפל בשתי דרכים: האחת - לתת לו הלוואה, והשנייה - לתת לו צדקה.





נאמר שמצוה גדולה יותר מן הצדקה היא הלוואה, שכן בהלוואה האדם איננו מתבייש כיון שסוף סוף הוא עתיד להחזירה. מלבד זאת, הלוואה לעני מחזיקה בו ומעמידה אותו על רגליו עוד קודם שהגיע למצב של פשיטת יד גמורה, וכדברי הרמב"ם בהלכות מלווה ולוה (פרק א הלכה א):

"מצוות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר: 'אם כסף תלוה את עמי את העני עמך...!', ומצוה זו גדולה מן הצדקה אל העני השואל [המבקש], שזה כבר נצרך לשאול וזה [הלווה] עדיין לא הגיע למידה זו".

נביא את דברי רש"י שכתב:

"והחזקת בו - אל תניחהו שירד ויפול ויהיה קשה להקימו, אלא חזקהו משעת מוטת היד [משעה שידו נחלשת ומתחיל להפסיד ממנו]. למה זה דומה? למשא שעל החמור, עורחו על החמור - אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ - חמשה אין מעמידין אותו".

והאלשיך כתב:

"והחזקת בו - לומר: אל תאמר בלבבך כי אם ימוך אחי כמה אחים יש לו בכל ישראל, ואם מטה ידו ליפול יתקיים על ידי אחרים, וזהו אומרו: 'והחזקת בו', כלומר אתה".

"גַּר וְתוֹשֵׁב וְחֵי עִמָּךְ"

כתב רש"י: "אף אם הוא גר או תושב".

כלומר הציווי לסייע למי שנקלע למצוקה כלכלית נוהג גם בגר צדק שדינו כישראל גמור, ואף בגר תושב, שקיבל על עצמו לשמור שבע מצוות בני נח.

נדבר על היחס הראוי כלפי גר צדק שעזב את ארצו מולדתו ודתו ובא להצטרף לעם ישראל. יש מצוה לאהוב אותו, לתמוך ולהחזיק בו ככל האפשר.





גם כלפי גר תושב שקיבל על עצמו שבע מצוות בני נח אנו מצווים לנהוג יחס של כבוד ולעזור לו שלא יפול. אחר נזכיר גם את דרשת רבי עקיבא **במסכת בבא מציעא** (דף סב עמוד א): "והי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבריך". לאור זאת נציין שאם האדם עצמו נתון בסכנה, עליו לדאוג לעצמו תחילה ורק אחר כך לחברו.

התורה ציוותה אותנו לעזור למי שמטה ידו, אם בהלואה או בדרך של צדקה, אך אסרה באיסור חמור להלוות כסף בתמורה לריבית שיתן הלווה:

נאמר **בפסוק לו: "אל תקח מאתו נשך ותרביית..."**

נעמוד על ההבדל בין נשך לתרביית: 'נשך' הוא שהמלווה מלווה לאדם מאה שקלים על מנת שיתן לו עבור הריבית שלו חמישה שקלים בכל שנה. ריבית זו נקראת 'נשך', מפני שבסופו של דבר היא נושכת את הלווה, שהיא גדלה ועולה כל העת, כנחש המבצבץ ועולה. 'תרביית' הוא, שהמלווה מלווה לאדם כסף עד זמן מסוים, ואז עליו לפרוע לו את הקרן ולתת לו ריבית חמישה שקלים, ואף אם הלווה התאחר ולא פרע לו בזמן, אין עליו לשלם ריבית עבור איחור זה. ריבית זו אינה נקראת נשך, מפני שאין היא נושכת, כי שיעורה לא יעלה על הסכום שנקבע מראש, וכך כתב הרמב"ן:

"כי הנשך הוא שילוונו מנה ליתן לו בריביתו חמשת שקלים בכל שנה ויקרא בן בעבור כי אחריתו כנחש ישך שמבצבץ ועולה, ה'תרביית' הוא שילוונו עד זמן פלוני, ואז יפרענו ויתן לו ריבית חמישה שקלים, ואין בו ריבית אחר הזמן ההוא".

"ויראת מאלקיך..."

כתב רשי:

"לפי שדעתנו של אדם נמשכת אחר הריבית וקשה לפרוש הימנו,





ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו, הוצרך לומר - 'ויראת מאלקיך'."

כלומר אדם נמשך אחר הריבית כיון שמוצא בה דרך להרוויח כסף ללא מאמץ, ולעתים איננו רואה בה איסור, באמרו: הלוא בכך שאיני יכול להשתמש בכסף כל עוד הוא ביד חברי, נגרם לי הפסד. על כן הוסיפה התורה באיסור זה אזהרה מיוחדת: "ויראת מאלקיך".

"וְחֵי אֶחָיִךְ עִמָּךְ"

מטרת הלוואה היא להחיות את החבר ולהחזיקו שלא יפול, ואם יקח ממנו נשך יש חשש שיפילו, כדברי הספורנו: "אל תקח מאתו - כי זה דרך נאות להקימו כשתלווהו בלי נשך ותרבית".
שוב נסב את תשומת הלב למילה "אָחִיךָ". גם כאן התורה מדגישה שכל אדם מישראל צריך לאהוב את חברו כאילו הוא אחיו, וכשם שאיננו מעלה על הדעת לקחת ריבית מאחיו, כך לא יקח מחברו.

נאמר בפסוק לז: "אֵת כֶּסֶף לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶכְלָד"

איסור ריבית לא נוהג רק בכסף אלא גם באוכל. אסור לאדם להלוות לחברו כמות מסוימת של אוכל על מנת שיחזיר לו גם תוספת.

נאמר בפסוק לח: "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..."

נשאל: מה ראתה התורה להזכיר את עניין יציאת מצרים באיסור ריבית?

נענה שתי תשובות:

א. יציאת מצרים נזכרת בפסוקי איסור ריבית, ללמד שה' הוציאנו ממצרים על מנת שנקבל את מצוותיו אפילו כשהן כבדות וקשות, כמו איסור ריבית, וכדברי רש"י בהסברו השני: "על מנת שתקבלו עליכם מצותי, ואפילו הן כבדות עליכם".

ב. איסור לקיחת ריבית מלמד על האחדות שקיימת בעם ישראל ועל הזהירות שכל אחד מישראל נוהג בחברו לבל יפגע, ולכן הזכירה





התורה את יציאת מצרים, שכל עניינה היה לעשותנו עם אחד, וכדברי המהר"ל (נתיבות עולם נתיב הצדקה פרק ו): "כאשר מקבל זה מזה ואינם גוזלים זה מזה, וזה מלווה לו בריבית ונושך אותו... והוא העדר האחדות... ולבך אמרה תורה 'את כספך לא תתן לו בנשך אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים', ומה ענין זה לכאן...? אבל הפירוש הנראה כי כאשר נכנסו ישראל לארץ היו ישראל עם אחד לגמרי".

פסוקים אלה מלמדים אותנו לנהוג במידת אהבה וחמלה כלפי כל אחד מישראל, ולהזדרז לסייע לכל נצרך ביד רחבה וללא מחשבה על רווחים.

עבד עברי ועבד כנעני (פסוקים לט-נה)

נאמר בפסוק לט: "וְכִי יִמְוָה אֶחָיִךְ עִמָּךְ וְנִמְכַר לָךְ לֹא תִעַבְדּוּ בּוֹ עַבְדֹת עַבְדְּךָ" כתב רש"י: "עבודה של גנאי, שיהא ניכר בה כעבד, שלא יולך בליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעל לו מנעליו". אסור לאדון להעביד את אחיו העברי בעבודות בזויות המתאימות לעבדים כנענים, כמו לקיחת בגדי האדון וכלי הרחצה לבית המרחץ עבור האדון. ראוי לנהוג בכבוד בבן ישראל כפי שנוהגים באח, לכן התורה משתמשת כאן במילה "אֶחָיִךְ", וכדברי הרמב"ם בהלכות עבדים (פרק א הלכה ט): "וחייב לנהוג בו מנהג אחוה, שנאמר: 'ובאחיכם בני ישראל איש באחיו'".

נאמר בפסוק מז: "בְּשִׂכְרֵךְ פְּתוּשֵׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל יַעֲבֹד עִמָּךְ" כשם שפועל ששכרוהו לעבודות מסוימות אי אפשר לצוות אותו לעשות מלאכות אחרות הבזויות עליו, כך צריך לנהוג גם עם עבד עברי,





ולהטיל עליו רק עבודות שאין בהן ביזיון, כמו עבודת קרקע ומלאכת אומנות, וכדברי רש"י: "עבודת קרקע ומלאכת אומנות, כשאר שכירים התנהג בו".

המילה "עֶמֶךָ" מופיעה שוב ושוב בפסוקנו ובפסוקים שלפניו ושלאחריו, ללמדנו שהאדון צריך להתייחס אל העבד בדרך כבוד, כבן עמו השווה לו, וכך כתב הרמב"ם שם:

"כל עבד עברי או אמה עבריה - חייב האדון להשוותן אליו במאכל ובמשקה, בכסות ובמדור [בבגד ובתנאי מקום המגורים], שנאמר: 'כי טוב לו עמך', שלא תהיה אתה אוכל פת נקיה והוא פת קיבר [לחם עם קליפות טובין], אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין [נוצות רכות], והוא ישן על גבי התבן, אתה דר בכרך [בעיר], והוא דר בכפר, או אתה בכפר והוא בכרך, שנאמר: 'ויצא מעמך', מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי בקונה אדון לעצמו".

לאור דבריו נדגיש באזני הילדים את דאגתה של התורה לכבודו ולמחייטו הראויה של אדם מישראל, אף שהוא נמכר לעבד, ואת חובתו של האדון לכבודו, לכלכלו ולדאוג לכל צרכיו, בדיוק כפי שהוא דואג לעצמו ולמשפחתו.

נאמר בפסוק מא: "וַיֵּצֵא מֵעֶמֶךָ הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ..."

נשאל: מדוע נאמר שבניו של העבד יוצאים לחרות יחד עם אביהם, הרי הבנים מעולם לא נמכרו לעבדים? ראשית נענה, כפי שעולה מפשוטו של מקרא, שכיון שהאב נמכר מחמת עוניו, גם לבניו לא נותר מה לאכול, ובקשו מאביהם שימכור גם אותם, וכדברי החזקוני: "הוא ובניו עמו - סתם נמכר, בניו עניים, ומכר הוא, גם הם לעבודה לדעתם".

אחר נביא את דברי רש"י שהביא את דרשת חכמינו ז"ל: "אמר רבי שמעון: אם הוא נמכר בניו מי מכרן? אלא מכאן שרבו חייב במוזנות בניו".





כלומר על האדון מוטל לפרנס אף את בניו של עבדו העברי במשך כל שנות עבדות אביהם. לכן כשהעבד יוצא לחרות, גם בני משפחתו 'יוצאים' עמו מבית האדון, שהיו סמוכים על שולחנו.

לאור דברי רש"י נדבר עם הילדים על האחריות שנדרשת מן האדון לגלות את טוב ליבו אף כלפי ילדי העבד ולהאכילם.

"וְשָׁב אֶל מְשֻׁפַּחְתּוֹ וְאֶל אֶחָזַת אִבְתָּיו יָשׁוּב"

כתב רש"י: "אל כבוד אבותיו, ואין לזלזל על כך". כשהעבד יוצא לחרות ושב לחיק משפחתו יש לנהוג בו כבוד ולהחזירו למעמדו הראשון, ולא לזלזל בו בגלל שהיה עבד.

נאמר בפסוקים מב-מג: **"כִּי עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יִמְכְרוּ מִמִּפְרֵת עֶבֶד. לֹא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפֶרֶךְ וְיִרְאֵת מֵאֱלֹקִים"**

בפסוקים אלה בא הכתוב ללמד שאפילו צורת המכירה של עבד עברי צריכה להיות שונה מזו של עבד כנעני. יש למכור עבד עברי בצינעה ובדרך כבוד ואף לאחר שכבר נמכר אין מטילים עליו עבודות פרך, כלומר אסור להעביד את העבד בעבודות קשות המפרכות את הגוף, כמבואר בתרגום אונקלוס: **"לא תפלה [תעבוד] ביה בקשיו [בקושי]"**, וכדברי הנצי"ב: **"מלאכה שאינו מסוגל אליה"**.

לאחר מכן נביא את דברי רש"י המסביר שעבודת פרך היא עבודה שאין לאדון צורך בה, ואסור לתת עבודה כזאת לעבד. וכך כתב: **"לא תרדה בו בפרך - מלאכה שלא לצורך כדי לענותו, אל תאמר לו: החם [חמם] לי את הכוס הזה והוא אינו צריך"**.

בדרך שלישית מבאר רבנו סעדיה גאון, וכך כתב: **"אל תטיל עליו מרותך בעויו ובקושי"**.

כלומר האדון מצווה לא לפנות אל העבד בתקיפות, בצעקות ואיומים. והאלשיך מוסיף, שהתורה מזהירה את האדון שלא יעביד את העבד





בפרך אלא יפנה אליו בפה- רך ויבקש ממנו בלשון רכה עד שיביע הסכמה, ואלו דבריו:

"לא תרדה בו - רידוי שהוא רודה על עבדו, שהוא עבודת עבד, ויהיה בפה רך, שתחלה פניו [שתתחנן] עד שיתרצה, ותאמר - מרצונו הוא עושה".

כלומר אסור לאדון להעביד את העבד במלאכה קשה, אפילו אם ביקש ממנו בכבוד ובנעימות עד שהסכים העבד מעצמו לעשותה.

מצויו זה אנו לומדים שאדם מישראל צריך להיות בעל גישות והבנה לצערו של מי שנאלץ למכור את עצמו בגלל דוחקו, ועליו להקפיד על יחס של כבוד בדרך קניית העבד ובצורת העבדתו.

נאמר בפסוק מד: "וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ לְךָ מֵאֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סָבִיבֵיכֶם מֵהֶם תִּקְנוּ עֶבֶד וְאִמָּה"

התורה התירה לקנות גויים שישמשו כעבדים, ועליהם מותר להטיל גם עבודות שאסורות בעבד עברי, כעבודות קשות וכן עבודות בזויות, כמו הולכת כלים לבית המרחץ והטלת מרות.

התורה מדריכה שלא לקנות עבדים משבע אומות שגרות בארץ ישראל - שהרי ביחס אליהן הזהירה התורה "לא תִּחְיֶהָ כָּל נְשָׁמָה" (דברים כ, טז) - אלא רק מאלה שגרים בחוץ לארץ, כמו: עמון, מואב, אדום וארם.

נשאל: מדוע קראו חכמים לעבד מן הגויים 'עבד כנעני', הרי אם הוא מאנשי כנען אנו מצווים להורגו? על שאלה זו משיב האבן עזרא:

"יתכן שחכמינו ז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען ואיננו כנעני ביחוסו".





כלומר אין מדובר בגוי שמקורו בעמי כנען, אלא שהגיע מחוץ לארץ וכעת הוא יושב בכנען.

נאמר בפסוק מה: "וְגַם מִבְּנֵי הַתּוֹשְׁבִים הַגֵּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם תִּקְנֶנּוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאֶרֶצְכֶם..."

גם מבין תושבי הארץ יש גויים שהתורה מתירה לקנותם כעבדים, והם אלו שבאו מחוץ לארץ כדי לשאת נשים כנעניות שגרות בארץ וילדו להן בנים והתיישבו בארץ עם משפחותיהם, וכדברי רש"י.

נאמר בפסוק מו: "וְהִתְנַחֲלֶתֶם אֹתָם לְבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לְרֵשֶׁת אַחֲזָה לְעַלְמֵם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ..."

בשונה מעבד עברי שנמכר למשך שש שנים בלבד, או לכל היותר עד שנת היובל, עבד כנעני נשאר ברשות אדונו לעולם וכשהאדון נפטר בניו מקבלים את העבדים בירושה.

נוכל לומר שזכות היא לעבד כנעני להשאר ביד אדונו הישראלי לעולם, כי ישראל רחמנים ויתנהגו בו בחמלה ואף ילמד מהם דרכי יושר ויראת ה' ויזכה לקיים מצוות כאשה, מה שאין כן אם יחזור אל עמו ויעזוב את הרגליו הטובים שקנה בבית אדונו הישראלי.

"וּבְאֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפִרְדָּ"

איסור זה של "לא תִרְדֶּה בּוֹ בְּפִרְדָּ" חוזר על האיסור הנאמר בפסוק מ"ג. להסבר חזרה זו נאמרו מספר טעמים:

- א. מדובר באיסור שאדונים עלולים להיכשל בו, לכן התורה מזהירה אודותיו פעמיים, וכדברי החזקוני: "שנה בו, לפי שעוון זה מצוי".
- ב. ללמדנו שגם מלך ונשיא שמושלים על העם צריכים להיזהר באיסור זה, וכדברי רש"י: "להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו".
- ג. התורה באה להזהיר את האדון שלא יעביד את עבדו העברי בפרד בשום זמן, לא מיד לאחר קנייתו וגם לא לאחר שנים רבות, וכדברי האברבנאל.





נאמר בפסוק מז: "וכי תשיג יד גר ותושב עמך..."

פסוק זה מדבר על 'גר תושב' (שקיבל על עצמו לשמור שבע מצוות בני נח) שהתעשר עד שהשיגה ידו לקנות לעצמו עבד עברי.

"ומך אחיך עמו"...

כתב רש"י: "ומך אחיך עמו - מי גרם לו שימודך? דיבוקו עמו, על ידי שלמד ממעשיו".

כלומר התורה כתבה "עמו" לרמז שהסיבה לכך שבן ישראל נעשה עני היא שהתחבר לגוי ולמד ממעשיו (אף שמדובר בגוי שקיבל על עצמו מצוות בני נח, אין להתקרב אליו יותר מידי).

"ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר"

עבד עברי, שנמכר ל'גר תושב' או לגוי עובד עבודה זרה ('משפחת גר'), יש להשתדל בגאולתו, כמבואר בפסוק הבא.

נאמר בפסוק מח: "אחרי נמכר גאלה תהיה לו אחד מאחיו וגאלנו"

מצוות עשה מוטלת על כל אחד מישראל לפדותו, וקרובי משפחתו קודמים לכל אדם, כמבואר ברמב"ן.

הרמב"ם בהלכות עבדים (פרק ב הלכה ז) מוסיף, שהעבד מצווה ללוות כסף כדי לפדות את עצמו, וזו לשונו: "ובית דין בופין את קרוביו לפדותו שלא יטמע בגויים... ויש לו ללוות ולגאול עצמו מיד הגוי".

נוסיף ונדגיש שאף על פי שהעבד גרם לעצמו רעה זו בכך שמכר עצמו לגוי ואף לעובד אלילים, מצוה לפדותו. וכך כתב הספורנו: "כבר ביארו ז"ל, שלא תאמר מאחר שהלך זה ונעשה כומר לעבודה זרה אדחה אבן אחר הנופל, תלמוד לומר: 'אחרי נמכר גאולה תהיה לו'".

כלומר מכיון שחטא והלך להשתעבד לגוי עובד אלילים, היינו חושבים שיש לדחותו, על כן לימדנו התורה, שאף שגרם הרעה לעצמו - מצוה לפדותו.

נסביר שהמצוה לפדותו היא מתוך הבנה לצער הנגרם לו בהיותו עבד ולהשפלה שנגרמת לו על ידי העובדה שעובד לגוי. מלבד זאת, מוטלת





עלינו אחריות כלפי כל אחד מישראל, שלא יטמע בין עובדי עבודה זרה, וכדברי רש"י: "גאלה תהיה לו - מיד, אל תניחנו שיטמע".

נאמר בפסוק מט: "או דדו או בן דדו יגאלנו..."

מצוות גאולת העבד מוטלת בראש ובראשונה על אחיו. אם אין לו אחים או שאין בידם לגאלו - המצוה מוטלת על דודו (אחי אביו או אחי אמו).

ואם לא אחד מהם - המצוה מוטלת על אחד מבני דודיו. ואם גם הם לא - כל אחד מן הקרובים באיזו שהיא קירבה מצווה לגאול, וכל הקרוב קודם.

בלימוד זה נדגיש שני דברים:

- א. האחוה הנדרשת כלפי אח בן ישראל, אף על פי שחטא.
- ב. החובה להציל בן ישראל מן החטא.

"או השיגה ידו ונגאל"

שאל: כיצד השיג כסף, הרי הוא קנוי כעבד לגוי, ונענה, שמדובר במקרה שמצא אבידה או שקיבל לפתע ירושה, וכדברי האבן עזרא: "שמצא אבידה או ירש ממון מת ממשפחתו".

נאמר בפסוקים נ-נב: "וחשב עם קנהו משנת המקרו לו עד שנת היבל... אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאלתו... ואם מעט נשאר בשנים..."

העבד עצמו או גואלו עושה חשבון עם האדון הגוי מן השנה שהוא נמכר לו ועד שנת היובל, כדין עבד עברי שנמכר לאיש ישראל. הפדיון נעשה על ידי החזר הכסף בהתאם למספר השנים שנשאר לו לעבוד. למשל: אם בעת מכירתו נשאר עשרים שנה עד היובל והעבד נמכר בעשרים מנה, נמצא שכל שנה שווה מנה, על כן אם נשאר ארבע עשרה שנה אחרי שעבד שש שנים, מחזיר ארבע עשרה מנה.





נאמר לילדים שמדובר במצב אידיאלי בו עם ישראל שולט בגויים היושבים בארצו, לכן ניתן לחייב את הגוי לשחרר את עבדו העברי ביובל.

יש להקפיד על דיוק בחשבון, שלא יקבל הגוי פחות ממה שמגיע לו, שכן אסור לגזול מן הגוי, כמאמר חכמינו ז"ל **בתורת כהנים**:

"רבי שמעון אומר: מנין שגזל עובד כוכבים ומזלות - גזל [אסור]? שנאמר: '...גאולה תהיה לו'... אם כך החמירה תורה על גזילו של עובד כוכבים ומזלות, וקל וחומר על גזילו של ישראל".

נוסיף ונאמר שחוסר דיוק בחשבון עלול אף לגרום לחילול השם בעיני הגויים, וכדברי רש"י: "ואף על פי כן לא תבוא עליו בעקיפין, מפני חילול השם".

נאמר **בפסוק נג**: "בשכיר שנה בשנה יהיה עמו..."

העבד העברי יעבוד אצל אדונו הגוי כמו שכיר העובד משנה לשנה אצל אדונו, ומחירו הוא בדיוק לפי עבודת כל שנה, כדין עבד עברי אצל אדונו העברי.

"לא ירדנו בפרך לעיניך"

כתב רש"י: "כלומר ואתה רואה".

אזהרה זו אינה מופנית כלפי הגוי אלא כלפי הישראל, לאמור: אל תניח לגוי שיהיה רודה באחיך לעיניך, אלא תמחה בידו ותמנע זאת ממנו.

כאמור מדובר בזמן שישראל שולטים על הגויים שבארצם ובכוחם למנוע מהגוי לנהוג כך.

כבר הסברנו למעלה מהי 'עבודת פרך'. לאור זאת נאמר שכן ישראל מצווה לדאוג לכך שהגוי לא יעביד את עבדו העברי בעבודות קשות יותר מכפי יכולתו, שלא יטיל עליו מרות בצעקות ואיומים, ושלא יעביד אותו בעבודות שאין בהן צורך.





בנוסף, מצוה על הקרוב לעודד את בן משפחתו העבד ולומר לו שיסיר דאגה מליבו, כי הוא ומשפחתו עושים כל מאמץ כדי לגייס את הכסף הנדרש לשם הוצאתו לחרות, ובמהרה ישוב לחיק משפחתו, כדברי הנצי"ב.

נאמר בפסוק נד: "וְאִם לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּהָ וַיֵּצֵא בְּשָׁנַת הַיָּבֵל הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ" נסביר את הפסוק על פי דברי החזקוני בפסוק מ"א, שמדובר במקרה בו גם בני העבד העברי נמכרו לפי בקשתם, בשל מצבם הכלכלי הקשה. ורש"י כתב: "הגוי חייב במזונות בניו". כלומר מפסוק זה אנו לומדים שגם אדון גוי חייב לדאוג לפרנסת בני עבדו העברי, בדומה לאמור בפסוק מ"א. גם הלכה זו יכולה להתקיים רק בשעה שיד ישראל תקיפה על הגויים, וניתן לחייב את האדון הגוי לנהוג על פי דיני התורה הנוגעים אליו, ולצוות עליו לתת מזונות לבני העבד העברי.

נאמר בפסוק נה: "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..."

כתב רש"י: "שמרי קודם".

כלומר 'שטר הקנין' שבו קנה ה' את ישראל להיות לו לעבדים תוקפו מאז יציאת מצרים ומתן תורה, וזמנו קדם לשטר של האדון שקנה את העבד כעבד עולם. לכן בית דין כופין את האדון לשחרר את העבד ביובל ולהוציאו להיות עבד ה' ולא עבד לאחר. פסוק זה מגלה את אהבתו הגדולה של ה' לעמו. אפילו ישראל שנמכר לגוי עובד אלילים - הקדוש ברוך הוא דואג שלא יצערו אותו בעבודות פרך ושיצא ביובל, כדברי הנצי"ב:

"עבדי הם וגו' אשר הוצאתי אותם וגו' - שאני קניתיים ברוב ענין [בעסק גדול של ניסים ונפלאות], על כן יקרים המה לי שלא ידח מהם נידח".





ואור החיים כתב:

"כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם - מעיקרם קדושים מבטן
ומהריון, בשורש נפשותם".





פרק כו

איסור אלילים ואבן משכית שמירת שבת ומורא מקדש (פסוקים א-ב)

נאמר בפסוק א: "לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם..."

נשאל: מדוע הסמיך הכתוב דין ישראל הנמכר לגוי לאזהרות על עבודה זרה ושבת (בפסוק הבא)?

נביא את דברי האבן עזרא שכתב: "בעבור שנמכר לגוי הזהיר על עבודה זרה שלא ישמש אדוניו בפסל ולא יעבוד אדוניו בשבת".

לאחר מכן נביא את דברי רש"י, שהתורה חששה שהעבד ילמד מהאדון הגוי לעבוד עבודה זרה ולחלל שבת, לכן הסמיכה איסורים אלו לדין ישראל הנמכר לגוי.

הרמב"ן מבאר שהתורה הזהירה על שני איסורים אלו, כי הם היסוד לכל מצוות תורה, וכה דבריו:

"הזהיר בן הכתוב על המצוות, לשון תורת כהנים, ופירושה שהזכיר הכתוב עבודה זרה ושבת שיזהר בהן העבד הנמכר לגוי ומורא המקדש שיבוא שם ברגלים ויירא ממנו, והוא הדין לכל המצוות, אבל הזכיר אלה שהן אבות ללמד על כולן... רמזו שכל המצוות בכלל השבת ומקדש, והמשכיל יבין".

"ואבן משפית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה כי אני ה' אלקיכם"





נסביר על פי רש"י ש"משכית" היא מלשון כיסוי, והאיסור הוא שלא להשתחוות על קרקע שהיא מרוצפת באבנים בפשיטת ידיים ורגליים, אפילו כשמשתחוים לה', כי התורה התירה להשתחוות באופן זה רק בבית המקדש.

נציין שלכן אנו מקפידים בזמני ההשתחויה שביום הכיפורים להניח על רצפת בית הכנסת מפית או כל חוצץ אחר.

נאמר שטעם מצוה זו הוא להרחיק מעבודה זרה, וכדברי בעל ספר החינוך בשם הרמב"ם (מצוה שמט): "לפי שהיו עושין כן לעבודה זרה, ישימו אבנים מצוירות במלאכה נאה לפני הצלם והיו משתחוין עליה לפניו".

נאמר בפסוק ב: "אֵת שַׁבְּתֵי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשֵׁי תִירָאוּ אֲנִי ה'"

כאמור איסורים אלו נזכרו כאן כדי ללמד את העבד שיזהר בהם בהיותו בבית אדונו. איסורים אלו - עבודה זרה, שמירת שבת ומורא המקדש - הם היסוד לכל מצוות התורה.





המסרים העולים מפרק כה

מצוות השמיטה

1. קדושת מצוות התורה - כולן נאמרו למשה בסיני, כלליהן ופרטיהן.
2. מעלת השמיטה - השמיטה מלמדת על כל מצוות התורה שניתנו בסיני, עם כל הלכותיהן.
3. מעלת הארץ - הארץ ניתנה לנו מתנה מאת ה'.
4. קיום מצוה לשמה - מצוות שביתת הקרקע אינה בשביל טובת הקרקע אלא לשם ה'.
5. מטרת השמיטה - א. חיזוק האמונה בה' שברא את השמים והארץ ומחדש את יבול השדות בכל שנה.
ב. חיזוק הביטחון בה', שזן ומפרנס את העולם כולו.
ג. חיזוק מידת הנדיבות על ידי הפקרת היבול.
ד. חיזוק מידת הגבורה על ידי ויתור על ממונו למען אחרים.
ה. לאפשר לעם ישראל להתפנות לעסוק בתורה ובעבודת ה'.
6. קדושת ארץ ישראל - ישנה קדושה מיוחדת בפירות השמיטה וצריך להיזהר שלא להפסידם.
7. מידת האחוה - בעלי השדות, העניים והעשירים, כולם אוכלים מן הפירות בשווה.
8. כבודו של העבד - בשמיטה גם עבדים נכנסים לשדה ללקוט פירות כשאר ישראל.
9. דאגה לבעלי החיים - בשמיטה אין מונעים מהבהמות לאכול מפירות השדה.





מצוות היובל

1. מעלת היובל - א. סופרים ומצפים לשנה זו במשך ארבעים ותשע שנים.
ב. בית דין מקדשים את היובל בכניסתו.
ג. קודש לעיסוק בתורה ומצוות ובשלום בין אדם לחברו.
ד. חירות לכל - העבדים משתחררים והשדות חוזרות לבעליהן.
ה. שנת מנוחה ושמחה לכל העם.
ז. שנת אהבה ואחוזה - בשנה זו כולם שווים ואוכלים כאחד מן השדות.
ח. כל המשא ומתן של מכירת הקרקעות והעבדים מתנהל על פי היובל.
2. צפייה לשיבת ישראל לארצו - היובל נוהג רק כשכל העם, או לפחות רובו, יושב בארץ ישראל.

איסור אונאה

1. מידת היושר - א. המשא ומתן על הקרקעות מתנהל על פי חשבון מדוקדק לפי היובל.
ב. אסור לתת עצה לא טובה במשא ומתן.
2. כבוד החבר - אסור לגרום צער לחבר, אפילו בדברים (אונאת דברים).

ברכת הארץ בזכות השמיטה

1. השגחת ה' - על ידי שמירת שמיטה זוכים ישראל לשבת בארץ לבטח, ובזמן שאינם מקיימים אותה כראוי, ה' מגלה אותם מארצם.
2. גדולת ה' ואהבתו לעמו - כשישראל שומרים שמיטה, ה' עושה להם נס ונותן ברכתו בשדותיהם לשלוש שנים.





דיני גאולת נחלות

1. אמונה בה' - ישראל נדרשים להאמין שלה' הארץ ואסור להם למכור את קרקעותיהם לצמיתות.
2. אהבה ואחוה בישראל - ישראל נקראים 'אחים'.
3. מעלת הלויים - הלויים הוקדשו לעבודת ה' במקדש וללימוד תורה, ולכן אין להם נחלה בתוך בני ישראל.

מצוות הלוואה ואיסור ריבית

1. אהבה וחמלה - א. מצווה להחיות אדם מישראל שנקלע לקשיים כלכליים.
ב. מצוה לתת ממון לעני בתור הלוואה או מתנה.
ג. זריזות בעזרה - אין לחכות שהעני יפול או שמישהו אחר יעזור לו.
2. אהבת הגר - מצוה להחיות גר צדק כישראל.
3. ערך החיים - אדם מצווה לדאוג לחיי עצמו לפני שהוא דואג לחיי חברו.
4. גבורה במצוות - על אדם להתגבר על תאוות הכסף ולהישמר מלקיחת ריבית.
5. אחדות ישראל - הלוואה ביד נדיבה ללא מטרת רווח, מחזקת את האהבה והאחוה בישראל.

עבד עברי ועבד כנעני

1. לא לצער אדם מישראל - אסור להעביד עבד עברי בעבודות בזויות.
2. אהבת ישראל וכבודו - א. האדון חייב לדאוג לעבדו, למאכל ומשתה, כסות ודירה, כפי שדואג לעצמו.
ב. אנשי עירו של העבד צריכים לנהוג בו כבוד כשמשחרר ושב למשפחתו.
3. טוב לב ואחריות - האדון חייב לדאוג לפרנסת בניו של העבד.





4. טוב לב ויראת ה' - האדון מוזהר שלא להעביד בפרך את עבדו העברי.
5. מידת הענוה - האדון מוזהר שלא למשול בעבדו העברי ולדבר עמו בשפה רכה.
6. מידותיהם הטובות של ישראל - אדם מישראל שקונה עבד כנעני נוהג עמו ברחמים ובדרך כבוד.
7. השגחת ה' - ה' מעניש את בן ישראל בעוני מפני שהתחבר לגוי ולמד ממעשיו.
8. מידת האחוה - א. מצוה לפדות את הישראל מן הגוי, וקרוביו קודמים לכל אדם.
ב. מצוה זו קיימת גם אם הישראל מכר את עצמו לגוי עובד אלילים.
ג. צריך למנוע מהגוי להעביד את ישראל בפרך.
- ד. הקרובים צריכים לעודד את אחיהם בזמן עבודתו ולהודיעו על מאמציהם לגאול אותו.
9. הצלת אח מחטא - א. מצוה לפדות עבד עברי מיד הגוי כדי שלא ישקע בחטא.
ב. בית דין כופין את קרובי העבד לפדותו.
10. איסור גזל גוי - הגואל את אחיו מוזהר לעשות חשבון מדוקדק עם הגוי ולא לרמותו.
11. זהירות מחילול השם - אונאת הגוי עלולה להביא לחילול השם, שיאמרו הגויים שישראל רמאים, חס ושלום.
12. זהירות מחטא - א. אדם מוזהר שלא למכור את עצמו לגוי.
ב. ישראל שמכר את עצמו לגוי מצווה ללוות כסף כדי לפדות את עצמו.
13. ציפייה לשליטת ישראל בארצו - פרשתנו מדברת על מציאות אידיאלית בה עם ישראל שולט על הגויים הגרים בארצו, ולכן יכול לחייבם לפרנס את בני העבד ולשחרר את בן ישראל הנמכר להם כשמגיע היובל.





14. מעלת ישראל - ה' אוהב את ישראל גם אם חטאו והתדרדרו עד שהגיעו לבית עובדי עבודה זרה.
15. יראת ה' - יש לכפות על הגוי לשחרר את עבדו העברי כי אנו עבדי ה' ולא עבדים של אחר.

תחילת פרק כו:

איסור אלילים ואבן משכית, שמירת שבת ומורא מקדש

1. זהירות בעבודה זרה ובשמירת השבת - א. על העבד להיזהר שלא לשמש עבודה זרה בבית אדוניו ולא לעבוד את אדוניו בשבת.
ב. על העבד להיזהר לא ללמוד מהגוי לעבוד עבודה זרה ולחלל שבת.
2. הרחקה מעבודה זרה - אסור להשתחוות על רצפת אבנים בפישוט ידיים ורגליים.



לעילוי נשמת
הורינו היקרים

הר"ר שלמה זלמן ומרת יוכבד

רחמני זצ"ל

הרב דוד יצחק ומרת רחל

אלטשולר זצ"ל

הוקדש על ידי ילדיהם

לוי יצחק ויהודית רחמני הי"ד





סיכום פרשת בהר

פרשה זו מפגישה אותנו עם מצב אידיאלי בו כל ישראל יושבים על אדמתם ושולטים בעמים היושבים בתוכם. בפרשה זו בולט עד מאוד הקשר האמיץ שבין ישראל לאדמת הארץ הקדושה, איש איש בנחלת אבותיו, איש איש בעבודת אדמתו והצמחת יבולו, החיים הם חיי תורה ואמונה מלאי ביטחון בה', ובין איש לרעהו שוררות אהבה ואחוה. מציאות זו מתגלית בשנת השמיטה, שנה בה ישראל מפקירים את שדותיהם מתוך אמונה וביטחון בבורא עולם שיתן ברכה בפירות, מתוך עין טובה כלפי הזולת, ומתוך חיבה גדולה לארץ ולפירותיה הקדושים. בשנת היובל מתגלה השיא: שנה זו היא שנה של חירות ודרור לכל יושבי הארץ - השדות שבות לבעליהן ועמם הכבוד לכל אחד ואחד. כולם שווים - אין עבד ואדון, עין טובה מתגלית בהדרה, והאווירה הכללית היא אווירה של שמחה ותשובה. לשנה זו מצפים ומחכים ועל פיה מנהלים את כל חיי המשא ומתן של השדות והעבדים. שנת היובל מחזקת את קשר האחוה בין אדם לחברו ומחזקת את תחושת האחריות שחש כל אחד מישראל כלפי אחיו באשר הם. בחלקה השני של הפרשה אנו מעמיקים בקשר בין אדם מישראל לחברו וחיזוק הערבות ההדדית איש לרעהו, כפי שמתבטא באיסורי אונאת דברים וריבית, וביחס המיוחד הנדרש לעבד עברי ולבן ישראל הנמכר לגוי. מכל אחד נדרש מאמץ למען פדיון כל אלו שנאלצו להימכר לעבדים.

